

A EVOLUCIÓN DO CONCEPTO GALICIA

Por: Carlos Alberto Antuña Souto

A MODO DE INTRODUCCIÓN

A Revolución liberal vai permitir unha profunda transformación nas ideas e concepcións políticas dos estados europeos, que influirán de xeito determinante nos movementos reivindicativos de carácter nacionalista da época.

Nun primeiro momento, apareceu en Francia o denominado **nacionalismo xacobino** do Estado-nación, baseado no concepto de soberanía nacional. Supuxo a desaparición do Antigo Réxime mediante a eliminación das liberdades locais e gremiais. Apareceu o Estado burgués como monopolizador do poder político.

Segundo Ramón Máiz, esta é a nación dos xuristas nacida dos escritos dos revolucionarios franceses e que acadou a máxima radicalización nas ideas xacobinas, representadas por M. Robespierre. Nelas considerábase o deber da patria de asegurar o ben da cada individuo e o goce deste na prosperidade e na gloria daquela, e nela os cidadáns estarían sometidos ao maxistrado; este ao pobo e o pobo, á xustiza.

Fronte a este nacionalismo de corte xacobino, apareceu o **nacionalismo xermánico** de carácter **histórico-organicista**, defensor de moitas estruturas do Antigo Réxime. Este nacionalismo xermánico partía da existencia nas nacións dun vínculo misterioso e invisible entre os seus membros, forxado a través dos tempos e que supoñía unha “alma nacional” propia (Volksgeist). A raza e a lingua eran os signos de pureza e identidade dos membros da comunidade. A máis alta expresión da alma nacional correspondía á creación do propio Estado.

Na concepción nacionalista do **nacionalismo liberal italiano** produciuse unha síntese de elementos orgánicos, voluntaristas e liberais. Mancini superaría as formulacións histórico-naturalistas introducindo un novo elemento: a “conciencia nacional”, que operará como elemento actualizador do feito diferencial e servirá de expresión do dereito de cada nación a dispoñer libremente do seu destino. Este movemento estaba vinculado aos principios liberais e enfrontado ao Antigo Réxime.

Este pequeno repaso aos diferentes postulados de carácter nacionalista vains servir de introdución para facer un estudio da evolución do concepto **Galicia**, desde o provincialismo da primeira metade do século XIX ata posicións nacionalistas anteriores ao comezo da guerra civil, no ano 1936. Quizais sexa oportuno empezar cunha incursión esquemática na situación global da España decimonónica.

A IDEA DE ESPAÑA

A vella idea de España arrinca do principio centralizador impulsado pola Casa de Borbón nos comezos do século XVIII, cando empeza a reinar en España. A obra centralizadora foi promovida por Felipe V cos decretos da Nova Planta, básicos para a implantación dun estado fortemente centralizado baixo o control dunha monarquía absoluta. Os decretos partían dunha idea de unidade e homologación entre as distintas rexións españolas e que, co impulso napoleónico, a Constitución de Cádiz de 1812 e a división provincial do século XIX proporcionarían, á realidade de España, unha dimensión xacobina que era allea á nosa tradición secular máis profunda.

A creación da provincia, nun Real Decreto de 30 de novembro de 1833, asinado por Francisco Javier de Burgos, significou o punto de partida da nova remodelación territorial de España. O seu fin era acadar unha maior eficacia administrativa e unha uniformidade de leis, usos e tribunais. A provincia foi dividida en partidos xudiciais e estes en municipios. Tratábase de que as canles de comunicación entre o presidente do Consello de Ministros e a última autoridade local fosen máis rápidos e constituísen unha cadea de mando eficaz.

Nesta nova idea de España, a división de poderes, os dereitos do individuo e a igualdade dos cidadáns ante a lei -consecuencias da Revolución liberal- conferíronlle, tamén, segundo José M^a Jover, “*un más elevado índice de racionalización y eficacia, al proceso de centralización administrativa [del Estado español] a partir de la fecha decisiva de 1834*”.

Ao quedaren trazadas administrativamente os alicerces do novo estado centralizado de arriba abaixo, fortemente unitario sen ningunha concesión á autonomía, facíase imprescindible a creación dunha base teórica nacionalista para dar forma física e espiritual á nova España. Para isto, o nacionalismo español detectará a presenza dunha Volksgeist existente a través dos tempos que dará forma á nación española: historia e lingua común, relixión, tradición, hábitos, etc. É dicir, existía unha “alma” española de antigo, creadora dunha idea “nacional”, por enriba do pensamento individual de cada comunidade.

Naceu así a necesidade de recreación dunha historia común de todos os pobos de España: a HISTORIA DE ESPAÑA. Con ela trataríase de confirmar unha conciencia

histórica, unha “conciencia nacional”. Modesto Lafuente, na súa *Historia General de España*, puxo as bases dese nacionalismo español enmarcado nas coordenadas europeas do seu tempo. Estas recreacións históricas necesitaban puntos de apoio fortes e sensibles, directos ao corazón das capas populares. Así, louse a Sagunto e Numancia, aos godos - portadores do sentimento de liberdade individual -, aos Reis Católicos, á Guerra da Independencia, etc. No ano 1857, a Lei Moyano implantou no ensino o estudo desta historia nacional para fomentar a idea de pertenza a unha comunidade histórica e cultural de carácter nacional.

A Constitución de 1869, consecuencia da Revolución do ano anterior, impregnou de democracia a vida política española. Apareceron nela o concepto de descentralización e o recoñecemento e garantía dos dereitos individuais. Pero sería a Constitución non nata de 1873 a que daba un paso máis na organización dos poderes do Estado, partindo dunha idea federal, non unitaria. Os seus impulsores propugnaban a renovación do constitucionalismo español e a historia de España con racionalidade imaxinativa para a proxectar cara ao futuro. Un dos instigadores destas ideas federalistas foi Pi i Margall, quen formou parte dos primeiros gobernos da I República (febreiro 1873 - xaneiro 1874). No ano 1876, restaurada xa a monarquía, publicou *Las nacionalidades*, obra na que expuxo a súa concepción federal de España.



Antolín Faraldo

A xeración do 98 contribuíu á interpretación castelá da historia de España, malia proceder os seus integrantes da periferia española. A literatura do 98 e, en especial, a obra de Menéndez Pidal crearon o mito de Castela como clave da nacionalidade española, sinalando a primacía da súa lingua e do seu espírito e transvasando as súas supostas esencias á totalidade do español. Sen embargo, pódese afirmar que esta construción finisecular de España non soubo absorber os rexionalismos e os nacionalismos periféricos.

No século XX, intelectuais de prestixio destacaron o mito de Castela como regulador da vida nacional, entre eles Ortega e Gasset que vía só en mentes castelás os órganos axeitados para percibir o gran problema da España integral.

Parece lóxico pensar, tomando prestadas as palabras de Santos Juliá, que “*España - sea cual fuere el significado histórico de la palabra - ha tenido un azaroso proceso de construcción como Estado nacional*”.

AS TENSIONES CENTRO PERIFERIA. DO PROVINCIALISMO AO NACIONALISMO GALEGO

Moitos estudosos do tema do nacionalismo interpretan a aparición do sentimento de nación ao redor de datas cruciais capaces de mobilizar á poboación. O proceso modernizador do concepto nacional de España naceu, para J. Álvarez Junco, na resistencia contra a invasión napoleónica. A emoción colectiva do “pobo español”, verdadeiro protagonista do acontecemento, e a súa reacción unánime de independencia do “estranxeiro” son a proba da existencia da nación española. Desde o noroeste peninsular vese, tamén, a loita contra o francés como a primeira manifestación da “nación” galega. A unión de todo o “pobo galego” na defensa da súa independencia e da súa liberdade permitiron a Galicia sentirse dona de si mesma.

Esta primeira pedra na identificación nacionalista galega complementouse coa aparición do movemento provincialista. Nos anos 1833 e 1834 sucederon dous feitos claves no eido político galego: a xa citada división provincial de Francisco Javier de Burgos e a desaparición da Xunta Superior do Reino de Galicia. Estes dous feitos provocaron un malestar nos intelectuais galegos e motivaron o levantamento de 1846.

Os anos centrais do século XIX, que se corresponde co reinado de Isabel II e o sexenio democrático (1834-1874), foron clave para entender as tensións entre o centro e a periferia. Moderados e progresistas representaron claramente o dualismo político da época; os primeiros, defensores do centralismo e unitarismo do Estado; os segundos, partidarios dun nacionalismo de corte máis progresista e descentralizador. A Raíña Isabel II poucas veces exercitou o seu papel moderador no senso de articular a alternancia pacífica de moderados e progresistas nas responsabilidades de goberno. Non foi neutral. Esta circunstancia levou ao progresismo cara ao retraemento do xogo político e a apelar, ben ao pronunciamento militar, ben aos movementos xuntistas para forzar á Raíña a contar con este movemento no goberno. O retraemento arrastrou aos progresistas á vía revolucionaria, provocando o levantamento en Galicia en abril de 1846, momento no que se combinaron o pronunciamento militar do coronel Miguel Solís e o movemento xuntista das capitais de provincia.

No manifesto da Xunta Superior do Goberno de Galicia do día 15 de abril de 1846, redactada por Antolín Faraldo, dicíase que a citada Xunta, vendo a Galicia convertida nunha verdadeira colonia da corte, “*se consagrará a engrandecer el antiguo reino de Galicia, dando provechosa dirección a los numerosos elementos que atesora en su seno,*

levantando los cimientos de un porvenir de gloria". Este movemento fracasou e o 5 de maio foron executados Solís e os seus once compañeiros que mandaban as forzas sublevadas. O Comandante Xeral interino, Miguel Solís y Cuetos, liderou o pronunciamento progresista contra Narváez en Lugo o día 2 de abril de 1846. Estaba en contra da administración centralista que esquilmba a Galicia con fortes impostos e que orixinaba un estado de descontento xeral.

Para Xosé Ramón Barreiro, aquel 5 de maio non todo fracasou, pese a que os Pío Terrazo, Antolín Faraldo, Santos, Romero Ortiz e outros tiveron que iniciar o desterro a Portugal, porque *"xusto naquel momento o espírito rexionalista galego purificouse das súas torpezas e comezou a ser unha esperanza inmorrante"*.

Este movemento **provincialista**, do que Faraldo foi o seu teórico, enmarcado entre 1840 e 1886, defendía a unidade política de Galicia como provincia en contra da división administrativa provincial de 1833. A intelectualidade dirixente descubriu a singularidade e especificidade de Galicia - idioma, historia, folclore - e a marxinação socio-económica á que estaba sometida. Pularon por conseguir unha Galicia nova e distinta. Como en todo movemento ideolóxico defensor do feito diferencial, foron os historiadores os que subministraron os argumentos. Verea e Aguiar, Martínez Padín e Vicetto, desde posturas liberais e románticas, contribuíron á formación do espírito galego nos tempos modernos.

Dous feitos interesantes no ámbito galeguista adornaron esta época: o xantar en Conxo (marzo de 1856) e os "Xogos Florais" de A Coruña (1861). O primeiro supuxo unha confraternización entre estudantes, obreiros e artesáns, na que Aurelio Aguirre e Pondal deron lectura no brinde final a poemas de corte social e democrático. Os "Xogos Florais", posibles grazas ao mecenado de López Cortón, foron concibidos como medio de alentar á mocidade estudosa no cultivo da poesía e da historia de Galicia.

Jover estima que o mantemento das cabeceiras das demarcacións militares e xudiciais e as divisións eclesiástica e universitaria contribuíron, no século XIX, a que non desaparecese totalmente, na vida administrativa, a imaxe dos antigos reinos ou a nacente idea de "rexión" como entidade entre a provincia e o poder central. A relación histórica que se estableceu entre o sistema rexional galego e o conxunto do sistema español a raíz do establecemento do Estado liberal constituíu, para José Luis Sequeiros, un "enxerto", pois todo o que afectaba ao conxunto afectaba tamén a Galicia, pero sen perder, como enxerto, todas as súas características, deixando sentir a súa existencia.

O **rexionalismo galego** (1886-1916) configurou a rexión como entidade nacional e con personalidade xurídica. Galicia, polas súas características de historia, xeografía, lingua e raza, formaba un todo perfecto e diferente doutras comunidades da península. A etapa rexionalista caracterizouse pola pluralidade ideolóxica e política: **o rexionalismo liberal, o tradicionalista e o republicano-federalista**.

Murguía foi o defensor dun rexionalismo liberal e capitalista. A súa *Historia de Galicia* significou o primeiro intento de lexitimación histórica de Galicia como nación. A súa configuración ideolóxica achegábase ao concepto manciniano de nación, pero renunciando ao principio das nacionalidades e a creación dun Estado propio. Isto levouno a magnificar os elementos orgánico-historicistas na súa defensa da especificidade galega. Raza, historia e lingua conformaban os factores fundamentais da nacionalidade galega. Esta concepción murguiana partía da necesidade da autoaseveración das nacións fronte ao construído e artificial. De aí o mito celta como impugnación do estado centralista, que se complementaba co substrato suevo, tamén centroeuropeo. Os galegos eran doutra etnia. Neste ideal diferenciador do resto das comunidades de España necesitábase a recreación dunha historia propia galega; é dicir, a HISTORIA DE GALICIA fronte ás outras Historias de España. Así, a partir do ano 1865 comeza a publicarse a súa *Historia de Galicia*. Para Murguía, a "alma colectiva galega" coas súas particularidades psicolóxicas -bravura, sentimento relixioso, tenrura, dozura, etc. - e culturais - mitos, lendas, costumes, etc.- configuraba o carácter especificamente galego.

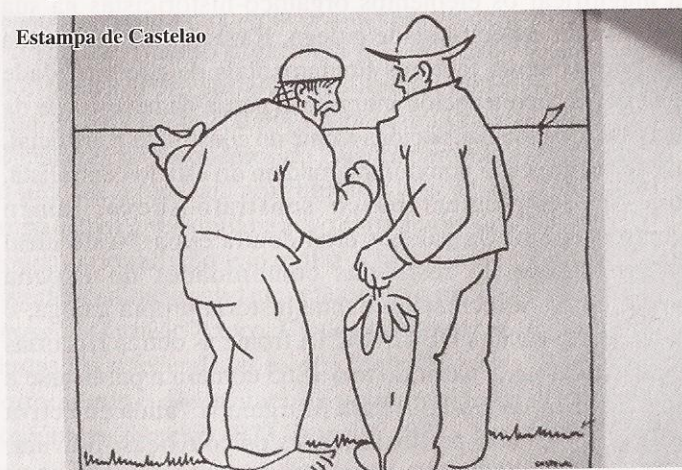
Aureliano J. Pereira foi o máximo expoñente do rexionalismo republicano-federal; no que, segundo Máiz, se produciu un entrecruzamento da ideoloxía galeguista orgánica - patria, lingua, cultura propia, etc. - cos elementos do federalismo - democracia, estado federal, republicanism, sufraxio universal, etc.- En Pereira, o elemento étnico pasaba a un segundo termo; definía Galicia apoiándose na existencia dunha serie de trazos diferenciadores: a historia, o territorio, a tradición, a lingua e, amais, unha vontade política e unha conciencia nacional. No discurso pronunciado en 1887 no Círculo das Artes en Lugo e titulado "El Regionalismo" definía con claridade o que para el era e quería o rexionalismo, apuntando a idea federalizante como solución á diversidade das rexións españolas.

No rexionalismo tradicionalista, Brañas representou o punto referencial na concreción teórica deste movemento. No ano 1889 apareceu en Barcelona o seu libro *El Regionalismo*, no que artellou as aspiracións dos rexionalistas. Para el, a rexión galega tiña o dereito de non ser confundida cos demais pobos da nación española, pero tampouco afastarse deles; debíase sacar adiante unha tarefa descentralizadora. Brañas achacaba ao liberalismo todos os defectos da sociedade

decimonónica. De aí que propuxera unha volta á Idade Media e á sociedade estamental do Antigo Réxime, cun marco católico tradicionalista.

O xermanismo e as ideas espiritualistas cristiás foron factores decisivos, segundo Brañas, na transformación do mundo. Grazas a eles os escravos convertéronse en servos da gleba, dignificouse a muller, apareceron os primeiros oficios e os primeiros homes libres. Os mosteiros tiveran un papel fundamental, nos séculos escuros da Idade Media, na salvación da cultura e da sabedoría antigas. Arredor deles fundáronse os primeiros obradoiros artesanais. Grazas á relixión e coa axuda dos homes libres, dos fidalgos, dos peiteiros, dos primeiros artesanais e mercaderes nacera o “Concejo, con

Estampa de Castelao



sus libertades y sus fueros, el Municipio germánico, base del estado moderno, germen de las libertades populares y cimiento del orden jurídico, civil y político de los pueblos”. E co Concejo libre apareceron os Gremios, comunidades de artesanais compostas de mestres, aprendices e oficiais, con Xurados propios, coas súas exencións e privilexios, que prepararon no século XIII o renacemento das artes, ao mesmo tempo que as Universidades desenvolvían o das ciencias.

Para Brañas, o gremio fora a primeira escola do pobre, do obreiro, do artesán. Alí estudábanse os principios e regras de cada oficio, alí ideábanse as obras espléndidas que lucían despois nas súas capelas, nas casas dos nobres e ata nos mosteiros e nas catedrais.

Sen embargo, todas estas vantaxes e posibilidades non evitaban a desaparición das asociacións gremiais. Nesta perda, xogaron un papel relevante os abusos cometidos, as ideas democráticas e os economistas. Deste xeito, se abría paso o estado capitalista e burgués. Con el, ao se romper os vínculos profesionais e gremiais, apareceron a explotación do pobre polo opulento, a empresa anónima e o entusiasmo industrial e de negocios.

Cando esta obra de iniquidade se consumou e cando as ideas do individualismo económico enxendraron a miseria

dos obreiros, xurdiron, segundo afirmaba Brañas, o socialismo e o anarquismo “*como una reacción lógica contra el egoísmo del capital y del espíritu frío de empresa, entonces se ha pensado en proteger á los obreros y tenderles la mano, y educarlos é instruirlos para detener la catástrofe*”.

Nesta época rexionalista produciuse, tamén, unha recuperación da lingua e da literatura galegas. Foi o chamado *Rexurdimento*, que Ricardo Carballo Calero estenderá no tempo desde a publicación de *Cantares Gallegos* (1863) de Rosalía de Castro ata a morte de E. Pondal (1917). Neste movemento cobraron importancia os elementos esenciais da ideoloxía romántica, aínda que nesta época o Romanticismo xa desaparecera en Europa. Rosalía, Pondal e Curros esforzáronse por crearen unha literatura galega propia e por daren prestixio á lingua galega materna. Dentro desta liña estivo a fundación en A Coruña da Real Academia Galega no ano 1905, presidida por Murguía.

Fito destacado tamén desta época foi a aprobación os días 5 e 6 de xullo de 1887 en Lugo do *Proxecto de Constitución para o futuro Estado Galego*. Este proxecto respondía á ideoloxía republicano-federal, tendo os caracteres da constitución dun Estado autónomo.

O período comprendido entre 1900 e 1916, denominado por Beramendi e Núñez Seixas como “segundo rexionalismo”, caracterizouse pola experiencia de *Solidaridad Gallega* que, tras uns frustrantes resultados electorais negativos, pasaría a organizar sociedades agrarias para modernizar o campo.

A aparición das *Irmandades da Fala* no ano 1916 sinalou o punto de superación da indefinición ideolóxica existente no galeguismo, apostando claramente polo concepto de **Galicia como nación**. Antón Villar Ponte foi o máximo ideólogo deste movemento que tiña na consecución dunha ampla autonomía para Galicia e na lingua os aspectos básicos da súa actuación.

Os días 17 e 18 do mes de novembro de 1918, os persoeiros das *Irmandades da Fala* reuníronse en Lugo nunha Asemblea, preparada por Luis Porteiro e Lois Peña Novo, na que se aprobou un manifesto (*Manifesto da Asamblea Nazonalista de Lugo*) no que se afirmaba: “*Tendo Galicia tódalas características esenciaes de nazonalidade, nós nomeámonos, de hoxe para sempre nazonalistas galegos, xa que a verba rexionalismo non recolle tódalas aspiración nin encerra toda a intensidade dos nosos problemas*”. Pedíase tamén: a autonomía integral para Galicia; a autonomía municipal, distinguindo o municipio aldeán do vilego; a cooficialidade dos idiomas galego e castelán, a Federación da Iberia e, dentro dela, a igualdade de relacións con Portugal para chegar á federación; e o ingreso das nacionalidades da Iberia na Liga das Nacións.

Malia todo, a loita establecida diante da estratexia a utilizar provocou, en febreiro de 1922 na Asemblea de Monforte, unha escisión. Dunha banda, os que estimaban imprescindible a participación política - *Irmandade coruñesa* - e doutra, o grupo de Risco, centrado no labor cultural.

Antón Villar Ponte foi o piar básico na fundación e espallamento das *Irmandades da Fala*, a partir da *Irmandade coruñesa*. O 21 de marzo de 1916 apareceu o seu *Nacionalismo gallego. Nuestra afirmación regional*. Este escrito constitúe unha defensa total da lingua galega como sinopse da nacionalidade. Villar Ponte valoraba extraordinariamente a, para el, historia gloriosa do galego e a súa utilización pola meirande parte dos habitantes de Galicia, a pesar de tantos séculos de centralismo.

A *Teoría nacionalista* (1920) de Risco supuxo a operación teórica de maior alcance na elaboración construtiva dunha teoría nacionalista galega. Entendía a nación galega como unha síntese entre a raza - celta - e a terra ("*a nacionalidade supón a terra*"). O seu concepto nacional partía dunha definición orgánica da nación complementada, nun primeiro momento, coa teoría da vontade de Renan. Máis tarde rexeitaría a teoría da vontade por falsa e concibiría como verdadeiro o concepto orgánico da nacionalidade, xa que logo, "*a nación é un feito natural, un feito biolóxico, independente da vontade dos homes*". O nacionalismo galego representaba, para Risco, máis que un partido político e conformaba unha organización de múltiples actividades, descansando a súa forza, non no número, senón na calidade dos seus membros, entre os que se atopaban as persoas de maior prestixio intelectual e moral da comunidade, cunha clarísima visión dos intereses e problemas de Galicia.

En 1921 Ramón Villar Ponte sacou do prelo a súa *Doctrina Nazionalista* con introdución do catalán J. Puig i Cadafalch. Beramendi destaca a capacidade do autor para fundamentar solidamente o seu nacionalismo sen renunciar ao seu republicanismo democrático e á influencia que exerceu Risco na súa teoría. Galicia naceu, segundo Ramón Villar Ponte, para vivir a vida dos pobos libres e, xa que logo, o seu libre albedrío, a súa vontade soberana, o seu dereito a se rexer e dispor de si mesma non deben ser intervídos e mediatizados por xentes alleas, doutras nacionalidades.

Os días 5 e 6 de decembro de 1931 celebrouse en Pontevedra a *Asemblea Constituínte do Partido Galeguista* coa asistencia de todas as forzas autonomistas de Galicia.

Conseguida a unión, concretouse un programa en base a exaltación e propagación do ideal galeguista, cun obxectivo claro: a **autodeterminación política** de Galicia con Parlamento e Goberno propios dentro da Constitución republicana. Esta obra da nova Galicia nun principio "*ten que ser feita por unha minoría dirixente capaz pol'o seu ideal, responsabilidade e sacrificio de representar as arelas escuras do pobo, e primeiramente do pobo labrego e mariñán. Unha minoría que desfaga para sempre o enganoso concepto da política que por mala costume imposta manda nos campos. Trátase de operar unha transformación na actitude psicolóxica do labrego que non é nativa sinon engadida pol'o exemplo noxento d'un pasado. ¿Conseguirá esa minoría a confianza do pobo? Iso coma asegún ela se porte. C'un fondo e preciso coñecemento dos problemas da terra, un espírito de renunzación as glorias do istante, unha cega fe nos destinos do país, un traballo cotián i-espranzado, a minoría dirixente terá a confianza do pobo i-o pobo ollará n'ela a súa representación direita, inmediata, completa. A política-profesión debe ser sostituida pol'a política-deber*".



Castelao

A primeira edición de *Sempre en Galiza* de Castelao saíu o día 10 de marzo de 1944 baixo a marca de Edición "As Burgas" do Centro Ourensán de Bos Aires. Castelao parte dun concepto organicista da nación galega, no que a Volksgeist se organizaba como factor fundamental, ocupando a raza, a terra e a historia un plano secundario. En contraste con Risco, poñía o acento sobre os elementos espirituais constitutivos da nacionalidade. A solución política para o goberno de España sería a república federal, considerando como substantivo dentro do nacionalismo galego o federalismo, pois sería un erro que a República liberal e democrática se constituíra como Estado unitario.

España constituía, pois, para o nacionalismo galego, unha entidade plurinacional na que Galicia, Cataluña, o País Vasco e Castela, con idiomas diferenciados, tiñan que conformar un Estado federal en igualdade de condicións. Ningunha nación española posuía as prerrogativas únicas para impoñer a súa autoridade. Fora Castela a que rompería a harmonía intrínseca entre os pobos da península. Facíase necesaria unha nova estruturación política de España. Na nova configuración, todas as culturas hispanas terían o recoñecemento que lles era debido. Deste xeito, Galicia podería expresar a súa propia personalidade, sentíndose solidaria cas demais, e vería satisfeito o seu particular anhelos de reunificación cultural galaico-portuguesa.

A IMPORTANCIA DA LINGUA NO MOVEMENTO NACIONALISTA GALEGO

Para o lingüista Benaviste, a cultura é esencialmente linguaxe, o que determina a identidade do propio suxeito. Toda a realidade do home -a cultura, a historia, as tradicións, as institucións- ten razón de ser e constitúe unha verdadeira identidade en canto está en concomitancia coa linguaxe. O mesmo individuo é o a partir do mesmo momento en que é capaz de expresarse a través da lingua, medio de sociabilidade e de expresión dunha cultura, dunha arte. Roland Barthes chega a afirmar que o home para chamarse home necesita unha linguaxe, necesita unha cultura.



Alonso Ríos e Blanco Amor. Fonte: A Nosa Terra

A lingüística cartesiana desenvolve unha idea central: a linguaxe existe para dar camiño á libre expresión do pensamento. Descartes concibía a linguaxe como unha realidade afastada de estímulos externos que estaba dotada dun aspecto creador e que actuaba a modo de instrumento xeral para a libre expresión do pensamento, dando resposta axeitada a situacións novas. É, pois, esencialmente a linguaxe órgano do pensamento e só de forma secundaria serve de comunicación social. Existen unhas características universais e comúns para todas as linguas.

Será o pensador italiano Vico quen saliente no século XVIII a gran diversidade de linguas vulgares de acordo co número de pobos que existen. Considera que:

“del mismo modo que ciertamente los pueblos, por la diversidad de los climas, han surgido con distintas naturalezas, de donde han surgido costumbres distintas, así de sus distintas naturalezas y costumbres han nacido otras tantas lenguas. De manera que, por la misma diversidad de sus naturalezas, así como han observado las mismas utilidades o necesidades de la vida humana con aspectos diversos, de donde han surgido

tantas costumbres de naciones diversas y a veces contrarias entre sí, así y no de otro modo han surgido otras tantas lenguas diversas”.

A gran variedade de linguas réxense por dous principios: os da natureza universal que estima que os elementos das cousas son indivisibles e os da natureza humana particular.

Se seguimos as ideas de Hamann -un dos máximos expoñentes do irracionalismo moderno- veremos como a linguaxe e o pensamento constitúen a mesma realidade, non existe unha separación entre eles: a linguaxe é aquilo co que pensamos. A relación entre a palabra e significado é orgánica e indisoluble, sendo tan forte a unicidade das dúas que Hamann chegou a afirmar que incluso para entender o pasado hai que comprender a linguaxe empregado polos que fixeron ese pasado, xa que o home só pode crear na súa propia lingua. Non se poden captar significados -ideas, conceptos- nun estado sen palabras, sen unha linguaxe; e como esta é individual e senlleira non existe a linguaxe universal. Esta concepción da linguaxe está lonxe das ideas de Descartes e de Kant que estableceron leis universais para todos os homes.

En Herder, a linguaxe é expresión da propia alma que está en consonancia consigo mesma e é un distintivo externo da especie humana. O home, ao longo da súa vida, vai pasando e percorrendo unha serie de experiencias vitais e coñecendo cousas novas que o van conformando; pois ben, todas esas experiencias van enriquecendo, así mesmo, a súa linguaxe. Pero será a lingua materna, a lingua aprendida no seo familiar a que faga posibles o desenvolvemento e o progreso humanos e, ao tempo, ese progreso facilita o propio progreso da lingua, das linguas, porque para Herder, ao se haber diversificado a especie humana en numerosas nacionalidades, así tamén as linguas seguiron o mesmo camiño. Cada lingua transformouse nunha liñaxe. Maurice Olender na súa obra *Las lenguas del Paraíso* afirma que o que realmente subxace no fondo das concepcións de Herder sobre a lingua é a súa consideración da mesma como unha rede *“que estructura el pensamiento y modela el carácter de las naciones”*.

W. Humboldt adoptou, nos seus estudos lingüísticos, un punto de vista romántico ao atribuír ás linguas particulares un papel significativo nos procesos da mente. Nas súas concepcións, as linguas proporcionan un mundo de pensamentos e un punto de vista de carácter exclusivo. Levan apareladas actos mentais creadores. Desde esta perspectiva, a visión que todo home ten do mundo está determinada pola súa lingua. A



Hemicar, S.L.

Pintura al horno
Bancada de Carrocería



TALLERES

HEMICAR, S.L.

CHAPA - PINTURA - MECÁNICA

Avda. Médico Ballina, 5
LÉREZ - PONTEVEDRA

Teléf.: 986 870 045
Móvil: 689 300 438
Particular: 986 852 525

realidade que nos rodea se concibe pola lingua. Hai unha relación vital entre lingua, realidade e pensamento. A lingua de cada nación é un modo peculiar de contemplar o mundo.

Na mesma liña estaba Ludwig Wittgenstein que vía na linguaxe o límite fóra do que non ten sentido o pensamento. Ademais o uso da linguaxe -da lingua- está en consonancia coas formas de vida de cada comunidade de falantes, de cada cultura.

Actualmente está en certo retroceso esta consideración tan íntima e relacional entre lingua e pensamento. Ramón Lodares en *Gente de Cervantes. Historia humana del idioma español* expón unha tese dalgún modo interesante sobre a imposición dunhas linguas sobre outras que se afasta da importancia da relación lingua-pensamento. Na súa análise e reflexión, a comunidade lingüística, no caso de España, é filla da comunidade económica. Os xuros económicos, desde esta posición, determinan a necesidade dunha lingua común que permite a consolidación da comunidade lingüística (dunha comunidade lingüística sobre outras). Na súa formulación, as linguas están “*más bien sujetas a los avatares de la sociedad y a los intereses de la gente pues la ciudadanía no está obligada a dar cada paso calculando si traiciona, o no, a la tradición y al abolengo*”. Sen embargo, e de acordo co que aquí interesa determinar para fixar as posicións do nacionalismo en xeral e do galego en particular, é a estimación da linguaxe, da lingua de cada comunidade, de cada nación como unha forma de ver o mundo e a realidade; unha forma de entendela e de interpretala. Como afirma Emilio Lledó: “*el lenguaje de un pueblo no es más que la biografía de su espíritu; de su lucha por entender y asimilar el mundo*”. Non é, xa que logo, a linguaxe só un instrumento de comunicación.

A reivindicación lingüística feita polo nacionalismo galego do primeiro terzo do século XX buscaba un punto de apoio para a súa loita autonomista. De aí que establecese a lingua galega, no seu ideario, como un dos factores específicos da personalidade de Galicia porque reflectía o alma dunha comunidade senlleira. Valentín Paz-Andrade, figura relevante do movemento, contemplou a súa aparición pola lingua. A Asemblea Nacionalista de Lugo de 1918 artellou un programa para Galicia no que xa estipulaba a cooficialidade dos idiomas galego e castelán

A maioría dos pensadores e políticos galeguistas fixeron un esforzo teórico sumamente importante por defender o idioma galego como factor fundamental no rexurdir dunha comunidade, dunha nacionalidade: Galicia. Viron na lingua un dos signos da diferenza, expresión dunha raza e dunha alma diferente, modo de comunicación dun pobo específico e

particular dentro do concerto de pobos e nacións de España e do mundo. Quizais faltoulles -no campo que se está manexando- unha maior fondura entre a relación teórica que existe -ou pode existir- entre lingua e pensamento, entre a lingua galega e o pensamento que se expresaba nesa lingua e que vía -ou podía ver- a realidade a partir da influencia que o propio idioma -segundo as teorías que ata aquí se analizaron- tiña nesa visión do mundo circundante.

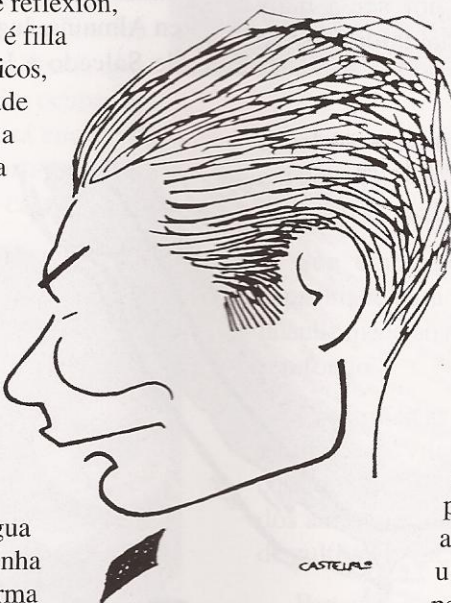
Dito isto, non é menos certo que algunhas das exposicións de personaxes ilustres do galeguismo realizadas na defensa do idioma galego e do ensino en galego sobre todo no rural, non fixesen referencia e establecesen esa relación entre lingua

galega e pensamento, aínda que nos albores do provincialismo -primeira metade do século XIX- con Antolín Faraldo á fronte, a lingua galega non ocupou un lugar predominante na concreción histórico-filosófica da propia personalidade de Galicia.

A aparición das *Irmandades da Fala* en 1916 xa apuntaba o idioma -“a fala”- como o elemento que máis fixa o carácter dos pobos. O seu impulsor, Antón Villar Ponte, no seu *Nacionalismo gallego. Nuestra afirmación regional* -obra aparecida o 21 de marzo de 1916- chegaba a afirmar que “*hablar el idioma nativo significa pensar por si mismo*”. Ademais, para él, a lingua galega era o escudo da autonomía e independencia espiritual. O seu uso permitiría sentar os fundamentos do pensamento e da acción propios que levarían aos galegos “*a la búsqueda y encuentro de nosotros mismos en el fondo de nuestras almas*”.

Non afastado destes postulados estaba Castelao, quen consideraba que os galegos o eran por mor da súa lingua, expresión fundamental do seu pensamento e da súa alma.

Na mesma liña moveuse Xoán V. Viqueira, quen, aínda considerando a lingua galega como instrumento esencial na educación, por considerar, no rural e nas máis das vilas de Galicia, o castelán unha lingua estranxeira, non deixou de establecer cando menos a relación que pode existir entre lingua e pensamento, cando ao falar dos problemas educativos de Galicia considerou que para que a fala galega entrara na escola só era necesario que “*o mestre permita aos rapaces a expresión do seu pensamento na súa lingua*”. O mesmo Vicente Risco, na súa *Teoría nacionalista*, soubo ver no idioma un dos eixes fundamentais da diferenza, malia a fundamentar esencialmente esta sobre a raza e o territorio, pois “*está recoñecido por cantos se ocupan destas cousas, que, de tódolos vínculos sociaes, é a fala a que máis sopara e caracteriza ós pobos, porque é o máis espiritual de todos, é o que conforma o pensamento e fai a maneira de ser das xentes*”.



Paz-Andrade, por Castelao (Vigo, 1924)